

O'QUVCHILAR O'ZLASHTIRA OLMASLIGINING PSIXOLOGIK SABABLARI VA TASIR ETUVCHI OMILLAR

Aynazarova Asiya Jumamuratovna

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti,
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori dotsent, (PhD).

Soyunova Mahinur

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti,
Amaliy psixologiya yo'nalishi 4-bosqich talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20142796>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'quvchilarning o'zlashtira olmasligiga sabab bo'luvchi psixologik omillar, ta'lim jarayoniga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar hamda o'quvchilarning ruhiy holati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, motivatsiya, diqqat, emotsional zo'riqish, oilaviy muhit va pedagogik yondashuvning o'quv faoliyatiga ta'siri yoritilgan.

Kalit so'zlar: O'zlashtirish, psixologik omillar, motivatsiya, diqqat, emotsional holat, ta'lim jarayoni, o'quvchi shaxsi, maktab psixologi.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЧИНЫ И ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА НЕУСПЕВАЕМОСТЬ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В данной статье научно проанализированы психологические причины неуспеваемости учащихся, внутренние и внешние факторы, влияющие на образовательный процесс, а также психоэмоциональное состояние школьников.

Освещено влияние мотивации, внимания, эмоционального напряжения, семейной среды и педагогического подхода на учебную деятельность.

Ключевые слова: Успеваемость, психологические факторы, мотивация, внимание, эмоциональное состояние, образовательный процесс, личность ученика, школьный психолог.

PSYCHOLOGICAL REASONS AND CONTRIBUTING FACTORS FOR STUDENTS' LEARNING DIFFICULTIES

Abstract. This article scientifically analyzes the psychological causes of students' poor academic performance, internal and external factors affecting the educational process, and the emotional state of learners. The study also highlights the influence of motivation, attention, emotional stress, family environment, and pedagogical approaches on learning activities.

Keywords: Academic performance, psychological factors, motivation, attention, emotional state, educational process, student personality, school psychologist.

KIRISH

O'quvchilarning bilimlarni o'zlashtira olmasligi bugungi ta'lim tizimida dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Mazkur holat nafaqat pedagogik, balki psixologik jihatdan ham murakkab jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Chunki o'quvchining bilimni qabul qilishi, uni qayta ishlashi va amaliyotda qo'llashi ko'plab ichki hamda tashqi omillar bilan chambarchas bog'liqdir.

Psixologik tadqiqotlarda qayd etilishicha, o'quv faoliyatining samaradorligi diqqat, xotira, tafakkur, motivatsiya va emotsional holat kabi psixik jarayonlarning rivojlanganlik darajasiga bog'liq bo'ladi [1, 54]. Shu sababli o'quvchilarning o'zlashtirish darajasining pasayishini faqatgina bilim yetishmasligi bilan izohlash yetarli emas.

Ta'lim jarayonida ayrim o'quvchilarning darslarga qiziqmasligi, topshiriqlarni bajarishda sustkashlik qilishi, mustaqil fikrlashda qiyinchilikka duch kelishi yoki dars davomida faol bo'lmasligi ko'pincha psixologik sabablar bilan bog'liq bo'ladi. Ayniqsa, o'smirlik davrida kuzatiladigan emotsional o'zgarishlar, o'zini anglash jarayonining faollashuvi hamda shaxslararo munosabatlarning murakkablashuvi o'quvchining ruhiy holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi [2, 73].

Natijada o'quvchi bilimlarni to'liq o'zlashtira olmaydi yoki o'qishga nisbatan befarqlik shakllanadi.

O'quvchilarning o'zlashtira olmasligiga sabab bo'luvchi eng muhim omillardan biri motivatsiyaning pastligidir. Motivatsiya shaxs faoliyatining ichki harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Agar o'quvchida bilim olishga qiziqish shakllanmagan bo'lsa yoki u ta'limning hayotdagi ahamiyatini anglamasa, uning o'quv faoliyati sustlashadi [3, 41]. Ba'zi hollarda o'quvchilar faqat baho olish yoki ota-onaning talabini bajarish uchun o'qiydi. Bu esa ichki motivatsiyaning yetarli emasligini ko'rsatadi.

Natijada bilimlarni chuqur o'zlashtirish emas, balki vaqtinchalik eslab qolish kuzatiladi.

Diqqatning barqaror emasligi ham o'quvchilarning o'zlashtirishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Dars jarayonida diqqatning tez chalg'ishi o'quv materialining to'liq qabul qilinmasligiga olib keladi. Ayniqsa, bugungi axborotlashgan davrda mobil telefonlar, internet va ijtimoiy tarmoqlarning haddan tashqari ko'p ishlatilishi o'quvchilarda diqqatning parchalanishiga sabab bo'lmoqda [4, 28]. Bu esa xotira faoliyatiga ham salbiy ta'sir etadi.

O'quvchi eshitgan yoki o'qigan ma'lumotlarini uzoq muddat xotirada saqlab qola olmaydi.

So'nggi yillarda olib borilgan psixologik tadqiqotlarda o'quvchilarning akademik muvaffaqiyatiga ijobiy emotsional muhit katta ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. O'quvchi o'zini xavfsiz va qadrlangan his qilgan taqdirda, uning bilim olishga bo'lgan ehtiyoji ortadi hamda ta'lim jarayonida faol ishtirok etishga intiladi [3; 58].

Shu sababli ta'lim muassasalarida psixologik profilaktika ishlarini muntazam tashkil etish muhim hisoblanadi. Ayniqsa, stressga moyil, tortinchoq yoki o'ziga ishonchi past bo'lgan o'quvchilar bilan individual ishlash samarali natija beradi. Bundan tashqari, o'quvchilarning fiziologik holati ham o'zlashtirish darajasiga ta'sir qiluvchi omillardan biridir.

Yetarli uyquning bo'lmasligi, noto'g'ri ovqatlanish, jismoniy faollikning sustligi va haddan tashqari ruhiy yuklama o'quvchilarda charchoqni kuchaytiradi [2, 91]. Natijada diqqat va xotira faoliyati pasayadi. Shu sababli o'quvchilarning kun tartibini to'g'ri tashkil etish, dam olish va o'qish jarayonini muvozanatlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixologik jihatdan qaralganda, emotsional holat ham ta'lim samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Doimiy stress, xavotir, qo'rquv yoki tushkunlik holatida bo'lgan o'quvchi o'quv faoliyatida yetarlicha faollik ko'rsata olmaydi. Ayrim o'quvchilar o'qituvchining tanbehidan qo'rqadi yoki tengdoshlari oldida xato qilishdan xavfsiraydi. Natijada ularda o'ziga nisbatan ishonchsizlik shakllanadi [5, 66]. O'ziga bo'lgan ishonchning pastligi esa mustaqil fikrlash va o'z bilimini erkin ifodalash imkoniyatini cheklaydi.

Oilaviy muhit o'quvchining psixik rivojlanishida hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi.

Oiladagi nosog'lom muhit, ota-onalar o'rtasidagi nizolar, bolaning qiziqishlariga e'tibor bermaslik yoki haddan tashqari nazorat qilish o'quvchi ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi [3, 82].

Ayrim hollarda ota-onalarning farzandan ortiqcha talab qilishi unda qo'rquv va zo'riqishni yuzaga keltiradi. Bu esa o'quvchining psixologik himoya mexanizmlarini kuchaytirib, darslarga qiziqishini pasaytiradi.

Pedagogik yondashuvdagi kamchiliklar ham o'zlashtirish jarayoniga salbiy ta'sir etadi.

O'qituvchining darsni bir xil usulda tashkil qilishi, barcha o'quvchilarga bir xil talab bilan yondashishi yoki individual xususiyatlarni inobatga olmasligi natijasida o'quvchilarda zerikish holati yuzaga keladi [2; 39]. Shu bilan birga, o'qituvchining qo'pol muomalasi yoki o'quvchini boshqa tengdoshlari bilan solishtirishi uning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchi o'zini qadrsiz his qila boshlaydi va darslarga bo'lgan qiziqishi pasayadi.

Tengdoshlar bilan bo'ladigan munosabatlar ham o'quvchilarning ruhiy holatiga sezilarli ta'sir qiladi. Sinf jamoasida o'zini erkin his qilmagan yoki tengdoshlari tomonidan rad etilgan o'quvchi ichki tortinchoqlikni boshdan kechiradi. Natijada u darslarda faol qatnashmaydi, savollarga javob berishdan qochadi va o'z fikrini erkin ifodalay olmaydi. Ba'zan tengdoshlari tomonidan masxara qilinish holatlari o'quvchida maktabga nisbatan salbiy munosabatni shakllantiradi.

Bugungi globallashuv sharoitida raqamli texnologiyalar o'quvchilar hayotining muhim qismiga aylangan. Biroq virtual muhitdan me'yoridan ortiq foydalanish psixik charchoq, uyqu rejimining buzilishi va diqqatning pasayishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, tungi vaqtda uzoq muddat telefon ishlatish natijasida o'quvchilarning asab tizimida zo'riqish holatlari kuchaymoqda. Bu esa ertangi kundagi dars faoliyatiga salbiy ta'sir qiladi. O'quvchilarning o'zlashtira olmasligining oldini olishda maktab psixologining faoliyati alohida ahamiyatga ega.

Psixolog o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va emotsional holatini o'rganishi, psixodiagnostik metodlardan foydalanishi hamda individual maslahatlar berishi lozim [5,71].

Shuningdek, motivatsion treninglar, psixologik mashg'ulotlar va relaksatsion usullar orqali o'quvchilarda o'ziga bo'lgan ishonchni shakllantirish mumkin. Ta'lim samaradorligini oshirish uchun o'qituvchi, psixolog va ota-onaning o'zaro hamkorligi muhim hisoblanadi.

O'quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish, ularga ruhiy qo'llab-quvvatlash ko'rsatish va qulay ta'lim muhitini yaratish orqali o'zlashtirish darajasini oshirish mumkin. Shuningdek, innovatsion pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar va amaliy mashg'ulotlardan foydalanish o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarning o'zlashtira olmasligi ko'plab psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillar bilan bog'liq murakkab jarayon hisoblanadi. Motivatsiyaning pastligi, diqqatning sustligi, emotsional zo'riqish, oilaviy muammolar va pedagogik yondashuvdagi kamchiliklar ta'lim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli mazkur muammoni bartaraf etishda kompleks psixologik yondashuvni amalga oshirish zarur hisoblanadi.

O'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning qiziqish va ehtiyojlariga mos ta'lim metodlarini qo'llash hamda sog'lom psixologik muhit yaratish orqali o'quv faoliyatining samaradorligini oshirish mumkin. Ayniqsa, maktab psixologi, sinf rahbari va ota-onalar hamkorligining yo'lga qo'yilishi o'quvchilarning ruhiy barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar va psixologik treninglardan foydalanish o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. O'quvchilarni rag'batlantirish, ularning yutuqlarini e'tirof etish va muvaffaqiyatsizlik holatlarida psixologik qo'llab-quvvatlash orqali ularda o'ziga bo'lgan ishonchni shakllantirish mumkin. Chunki o'ziga ishongan o'quvchi ta'lim jarayonida faolroq ishtirok etadi va yangi bilimlarni egallashga intiladi. Bundan tashqari, o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularni sport, san'at va turli ijodiy faoliyatlarga jalb qilish ham psixik zo'riqishning kamayishiga yordam beradi.

Sogʻlom psixologik muhitda tarbiyalangan va qoʻllab-quvvatlangan oʻquvchilarda bilim olishga boʻlgan ehtiyoj kuchli shakllanadi. Natijada ular nafaqat oʻquv faoliyatida, balki kelajakdagi kasbiy va ijtimoiy hayotida ham muvaffaqiyatga erishish imkoniyatiga ega boʻladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Doʻsmuhamedova Sh.A., Tillashayxonova X.A. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. – Toshkent: TDPU, 2020. .
2. Rasulov A. Pedagogik psixologiyaning zamonaviy muammolari. – Toshkent: Tafakkur boʻstoni, 2023.
3. Axmedova N. Oʻsmirlar psixologiyasi va taʼlim muammolari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.
4. Tursunova D. Taʼlim jarayonida psixologik xizmat samaradorligi. – Samarqand: Universitet nashriyoti, 2023.
5. Musurmonova O. Taʼlim muhitida shaxs psixologiyasi. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2022.